

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Två arkivfunna runstenar från Uppsalatrakten

Källström, Magnus

Fornvännen 2012(107):1, s. 59-62 : ill.

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2012_059

Ingår i: samla.raa.se

Två arkivfunna runstenar från Uppsalatrakten

Årligen gör vi nya runstensfynd i Sverige. Ofta handlar det om mindre fragment, men emellanåt kommer också hela eller nästan hela runstenar i dagen. Den senaste i raden är runstenen vid Småhamra i Österhaninge socken, Södermanland, som påträffades våren 2011 och som tidigare var helt okänd. Men runstensfynd kan också göras i arkiven. I samband med mitt arbete med ett digitalt supplement till *Upplands runinskrifter* har jag bl.a. stött på teckningar av två uppländska runstenar som verkar ha förbigåtts av utgivarna av detta verk.

Gamla Uppsala kyrka

I Carl Säves samling i ATA förvaras tre teckningar av ett runstensfragment från Gamla Uppsala kyrka. En bär påskriften »Nyfunnen Runsten i Gamla Uppsala kyrka d. 1 Sept. 1854» (fig. 1). Denna är först skissad med blyerts och sedan ifylld med bläck, och utgör av allt att döma originalteckningen, på vilken de två andra har kalkrerats. De senare har dock påskrifter som ger kompletterande upplysningar om fyndet. På den ena står: »*Uppland*. – Gamla Uppsala kyrka, liggande som golfsten i vapenhuset. – Denne runstensbit, som förut icke blifvit anmärkt, påträffades af mig d. 1 Sept. 1854. Carl Säve.» Den andra upplyser: »Denna runstens-bit fann jag, liggande i vapenhusets golf den 1 Sept. 1854. Han var af gråblå gråsten. Sedan har jag förgäfvets sett efter honom; och troligen har han vid sista kyrkoreparationen blifvit undanvräkt. Upps. 1 Sept. 1870. Carl Säve.»

Säve publicerade aldrig sitt fynd, och ingen har därför kommenterat stenen sedan hans tid. Fragmentet hade av teckningen att döma närmast rektangulär form och mätte enligt Säves anteckningar 12x12 tum, d.v.s. 30x30 cm. Uppgiften om stenmaterialet (»gråblå gråsten») tyder på det har utgjorts av granit. Av ristningen har funnits en rak kantföljande runslinga samt innanför denna rester av djuornamentik.

Inskrift (enligt Säves teckning):

...uk · hursi...

5

...ok Haursi...

»... och Hörse ...»

Den kända delen av inskriften utgör troligen ett brottstycke ur en resarformel. Huruvida ordet *ok* 'och' ursprungligen har varit skrivet **uk** eller [a]uk går inte att avgöra. Runföljden 3–7 skall nog återge det relativt sällsynta mansnamnet *Haursi*. Detta är tidigare känt från fyra uppländska runinskrifter (U 99, U 678, U 990, U 999), varav två avser samma person. Däremot återger ack. **mursa** på U 792, som tidigare har sammanställts med de ovan nämnda beläggen, sannolikt ett annat namn (se Larsson 2001, s. 85 not 7). Namnet *Haursi* antas återgå på en gammal djurbeteckning med betydelsen 'bock' (Hellberg 1965). Alternativt skulle runföljden **hursi** också kunna återge början av mansnamnet *Horsæfni*, som dock endast är belagt en enda gång i det nordiska namnmaterialet (ack. (?) **hursefni** på U 622). Dessutom hade man nog väntat att /æ/ i namnleden *-æfni/-æmni* skulle återges med den stungna **e**-runan och inte med **i**, som Säve har (jfr även ack. ...**semni** U 562, nom. ...**rsemni** U 592).

Säves teckning är ganska skissartad, men återger ändå en detalj som kan vara av intresse för dateringen av stenen. Det framgår nämligen djurfiguren på stenens mitttyta hade bak-och-framvänt mandelformat öga och en markerad konvex panna. Sådana rundjurs huvuden förekommer ofta hos ristaren Öpir (t.ex. U 181, U 288, U 485) och är karakteristiskt för Anne-Sofie Gräslunds stilgrupp Pr 5 (se t.ex. Gräslund 2006, s. 123 f). Denna stilgrupp är mycket sen och dateras av Gräslund (2006, s. 126) till ca 1100–1130. Om fragmentet i Gamla Uppsala kyrka tillhör denna tid är det intressant att notera att stavvokalen i namnet *Haursi* är återgiven med monogرافen **u**, medan de övriga runbeläggen har digrafisk skrivning med **au**. Detta kan tyda på att diftongen /au/ redan hade övergått till /ø:/ och att uttalet snarast har varit [hø:rsi].

Vaksala kyrka

I det femte bandet av *Upplands Fornminnesförenings Tidskrift* publicerades 1876 en beskrivning av de historiska lämningarna i Vaksala, där redogörelsen för socknens runstenar avslutas med följande ord (s. 75):

Fig. 1. Carl Säves teckning 1854 av ett runstensfragment i Gamla Uppsala kyrka, Uppland. Efter original i ATA. — An 1854 drawing of an early 12th century runestone fragment in the church of Old Uppsala.

I väggen till kyrkans södra kor finnes inmurad lemning af en runsten, af hvilken nu endast korstecknet är synligt. Ett annat stycke med några runor förvaras löst i kyrkornet, enligt benäget meddelande af studenten C. M. Bolm.

Det förstnämnda fragmentet sitter fortfarande inmurat i kyrkväggen och är i *Upplands runinskrifter* upptaget som U 966, medan man har tvekat om vilken sten som avses med den senare uppgiften. Elias Wessén (i UR 4 s. 104) har säkert helt riktigt sammanställt den med en uppgift hos Richard Dybeck, som i en förteckning över fornlämningarna i Vaksala socken 1864 (ATA) nämner att »ett nyfunnet, mindre stycke af en runsten förvaras i kyrkan». Vart detta fragment sedan tagit vägen är inte känt, men Wessén tänkte sig att det möjligen kunde röra sig om den runsten som 1950 upptäcktes i den södra kyrkogårdsmuren (U 967), och som nu står inne i kyrkan. Identifikationen är dock inte riktig. I fotografisamlingen i ATA finns nämligen en bläckteckning som enligt en påskrift föreställer ett par »Fragment af okända Runstenar» från »Vaxala kyrka», vilka skall vara »Omnämnda i Upl. F. minnesf:s Tidskr.» (fig. 2). Det ena utgörs av den

ovan nämnda U 966, medan det andra föreställer ett tidigare okänt runstensfragment. Teckningen är inte signerad, men av teckningsmanéret och handstilen framgår att den är utförd av den ovannämnde C.M. Bolm, som har efterlämnat flera välgjorda teckningar i ATA (Om Bolm och hans runologiska verksamhet, se UR 2, s. 162 not 1).

Fragmentet har enligt teckningen haft rombisk form och runorna har stått i en rak runslinga. Inga uppgifter om stenart eller mått finns.

Inskrift (enligt Bolms teckning):

...-r · kerþi...

5

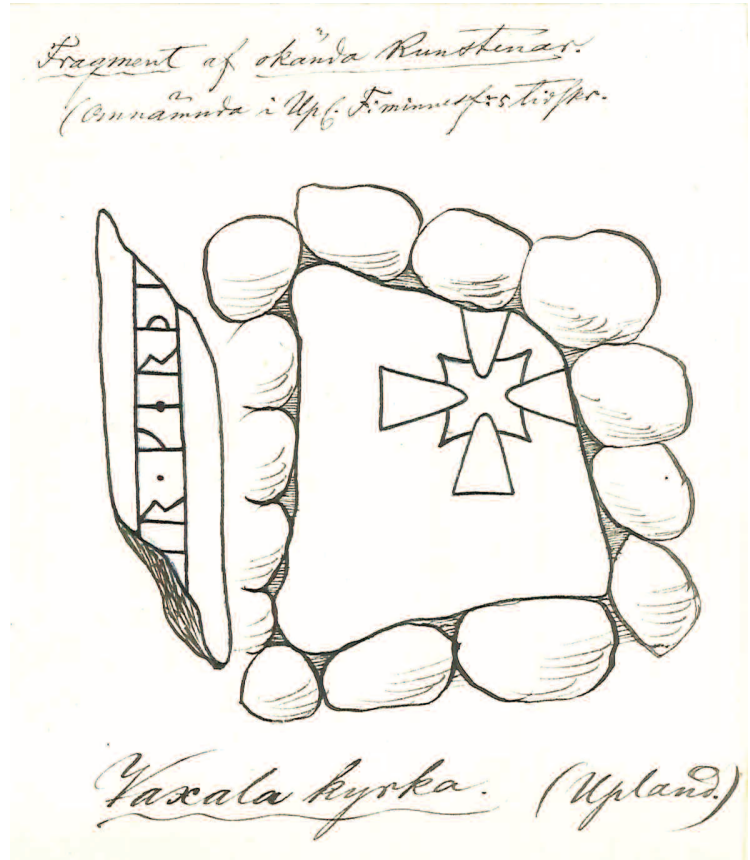
... gærði ...

» ... gjorde ... »

Av den första runan återstod enligt teckningen den nedre delen av en huvudstav. Runan 7 skall ha saknat basen av huvudstaven, men har nog snarast ha varit i.

Runföljden 3-7 **kerþi** återger givetvis den singulara verbformen *gærði* »gjorde», och de två föregående runorna bör vara resterna av ett namn. Om denna fras har tillhört en resarformel är det rimligast att verbet har haft *mærki* n. 'min-

Fig. 2. C. M. Bolms teckning av det tidigare okända runstensfragmentet (t.v.) samt den korsmärkta U 966 (t.h.) från Vaksala kyrka, Uppland. Efter original i ATA. — An 1870s drawing of two runestone fragments in Vaksala church: U 966 to the right, an otherwise unknown fragment to the left.

nesmärke' eller *brō* f. 'bro' som objekt. Naturligtvis kan det också röra sig om en ristarsignatur, men detta verkar mindre troligt eftersom verbet *gær(v)a* är ganska sällsynt i de vikingatida ritarsignaturerna (se Källström 2007, s. 89 ff.).

Fragmentet kan inte utan vidare föras samman med någon av de tidigare kända runstenarna från Vaksala kyrka (U 959–967). Det bör dock nämnas att resarformeln saknas på U 962 och att det nyfunna fragmentet åtminstone teoretiskt sett kan ha tillhört denna sten. Skiljetecknen på U 962 utgörs dock av små lodräta streck, vilket inte stämmer med skiljetecknet på Bolms teckning. Samtidigt är det osäkert hur noggrann han har varit på denna punkt. Så länge fragmentet inte har kunnat återfinnas bör man försiktigtvis räkna med att det rör sig om en annan sten.

*

De nu framdragna fragmenten är visserligen ganska obetydliga, men vittnar ändå om två tidigare helt okända uppländska runstenar. Dessutom ger fragmentet från Gamla Uppsala kyrka av allt att döma ytterligare ett belägg på det sällsynta namnet *Haursi*.

Referenser

- ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
 Gräslund, A.-S., 2006. Dating the Swedish Viking-Age rune stones on stylistic grounds. Stoklund, M. et al. (red.). *Runes and their secrets. Studies in runology*. Copenhagen.
 Hellberg, L., 1965. Mansnamnet runsv. Haursi. Otterbjörk, R. (red.). *Personnamnsstudier 1964 tillägnade minnet av Ivar Modéer (1904–1960)*. Anthroponymica Suecana 6. Stockholm.
 Källström, M., 2007. *Mästare och minnesmärken. Studier*

kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden. Stockholm Studies in Scandinavian Philology N.S. 43. Stockholm.

Larsson, P., 2001. Ett problematiskt personnamn 2. Till tolkningen av runföljden **syhsa** (ack.) i två uppländska runinskrifter. *Studia anthroponymica Scandinavica* 19. Uppsala.

UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av E. Wessén & S. B. F. Jansson. 1-4. 1940-58. Stockholm.

Magnus Källström
Riksantikvarieämbetet
Box 1114
SE-621 22 Visby
magnus.kallstrom@raa.se